

Molnár Tibor

A JOGI SZEMÉLYEK RELATIV JOGKÉPESSÉGÉNEK NÉHÁNY
IDŐSZERŰ PROBLÉMÁJA

Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésével szükségessé vált azoknak a jogszabályoknak a felülvizsgálata, amelyek kapcsolatban vannak a gazdálkodással.

A felülvizsgálat célja:

egyrészt annak a megállapítása, hogy az adott jogintézmény alkalmazható-e a megváltozott körülményekben is, tehát elősegíti-e annak a gazdaságpolitikai célnak a megvalósítását, amelynek érdekében az új gazdaságirányítási rendszert bevezették,

másrészt meg kell szüntetni a tervutasításos rendszerre jellemző tulszabályozottságot. Lehetővé kell tenni azt, hogy a gazdálkodó szervek tervszerű tevékenységét ne részletekbemenően, hanem e tevékenység kereteinek meghatározásával a lebonyolítás rendjének, illetve a következmények viselésének megállapításával biztosítsák.

Vannak azonban a gazdaságpolitikánknak olyan célkitűzései, amelyeknek megvalósítása során választási lehetőségünk van, hogy az irányítás melyik eszközét alkalmazzuk, azaz állapítsunk-e meg egy általánosan kötelező keretjogszabályt és ezen belül, - ennek keretei között - irányítsuk-e a gazdálkodó szervek tevékenységét indirekt gazdasági eszközökkel, vagy tekintsünk el az általános keretek megállapításától és pusztán a gazdasági eszközök alkalmazásával próbáljuk a kívánt célt elérni.

A választási kritérium az, hogy vajon a kívánatos eredmény bekövetkezéséhez minden egyes esetben ragaszkodunk-e, vagy megelégszünk azzal, hogy ez az eredmény tendenciaszerűen a gaz-

dálkodó szervek tevékenységének átlagában érvényesüljön.

Nyilván az új gazdaságirányítási rendszerben is az a cél, hogy a gazdálkodó szervek - a nagyfokú önállóság biztosítása mellett és a nyereségérdekeltség előtérbe állítása ellenére is - a népgazdasági tervnek megfelelően, illetve az abban foglalt célkitűzések megvalósításáért tevékenykedjenek.

Ez viszont megköveteli azt, hogy a gazdálkodó szervek tevékenységének kereteit egy általánosan kötelező jogszállal állapítsuk meg és ezen belül egyes speciális célkitűzésnek a megvalósítására a gazdálkodó szerveket gazdasági eszközökkel igyekezzünk ösztönözni.

A gazdálkodással kapcsolatos jogszabályoknak a - fenti szempontok szerinti - felülvizsgálata természetesen érintette a Polgári Törvénykönyvben lévő jogszabályokat is, hiszen a polgári jog az, amelyik alapvetően meghatározza a gazdálkodó szervezeteknek azokat a viszonyait, amelyek során más szervezetekkel kapcsolatba kerülnek.

Igy került sor a Ptk. 28. §-a alkalmazhatóságának a vizsgálatára is. A jogirodalomban ugyanis felmerült néhány nézet azzal kapcsolatban, hogy a Ptk. 28. §-ában foglalt rendelkezések túlhaladtak és nem alkalmazhatóak az új gazdaságirányítási rendszer körülményei között.

A dolgozatomban célja annak a vizsgálata, hogy:

1. a jogi személyek relatív jogképességének fenn tartása indokolt-e az új gazdasági mechanizmus bevezetésével megváltozott körülmények között,
2. amennyiben igen, úgy az ezzel kapcsolatos szabályokat polgári jogi, vagy más jogágba - államigazgatási jog, pénzügyi jog - tartozó jogszabályok tartalmazzák.

A Ptk. 28. §. /1/ bekezdése kimondja, hogy:

"Az állam az erre irányadó jogszabályok szerint jogi személynek ismeri el az állami, gazdasági és társadalmi szervezetet és szervezeteket, ha feladataik szükségessé teszik, hogy vagyoni jogaik és kötelezettségeik legyenek."

A /2/ bekezdés már meghatározza azt a kört, amelyen belül

a jogi személyeket jogok illethetik, illetve kötelezettségek terhelhetik.

"A jogi személy a Magyar Népköztársaságban betöltött rendeltetése és a szocialista együttműködés követelményei által meghatározott körben jogképes."

Az idézett szakaszban foglalt rendelkezés tehát a gazdálkodó szervek vonatkozásában a célhoz kötöttség elvét emeli jogszabályi erőre.

Szükséges tehát annak a vizsgálata, hogy mit jelent a célhoz kötöttség elve.

Minden társadalomban voltak az embereknek bizonyos szükségletek, amelyeknek a kielégítését előbb szervezetlenül, majd a társadalom fejlődésével egyre szervezettebb keretek között ki kellett elégíteni.

Ezek a szükségletek a gazdasági-társadalmi élet, ezen belül a technika rohamos fejlődése következtében mind sokrétűbbek lettek és ez szükségképpen megkövetelte azt, hogy a gazdálkodó szervezeteket csak meghatározott társadalmi szükségletnek - vagy ez egyrészének - kielégítésére hozták létre.

Megkövetelte ezt az a tény is, hogy ezek kielégítése nagy volumenben kellett hogy történjen, emellett egyre inkább követelménnyé vált az is, hogy a szükségletek kielégítését szolgáló termékeket lehetőleg gazdaságosan és jó minőségben állítsák elő.

Ez pedig úgy történhet meg, hogy felhasználjuk mindazokat a vívmányokat, - úgy technikai, mint szervezeti téren - amelyek lehetővé teszik az egyre több, illetve jobb minőségben való termelést.

A termelő erők fejlődése, a termelés növekedése együtt jár a társadalmi munkamegosztás, a termelés specializációjának fejlődésével. A munkamegosztás az emberi tevékenység szakosodását és a

termelékenység emelkedését eredményezi.

A szocialista társadalomban az állam feladata a társadalmi szükségletnek mind magasabb színvonalon való kielégítése. Ennek a feladatnak a megoldásához az állam mind jogi, mind gazdasági eszközöket felhasznál. Ezek a jogi és gazdasági eszközök nem különváltak, hanem komplex egységben jelentkeznek.

Az állam a gazdasági-társadalmi szükségletek kielégítése érdekében gazdálkodó szerveket hoz létre és az alapításkor meghatározza azt, hogy az adott gazdálkodó szerv milyen gazdasági-társadalmi szükségletet kell hogy kielégítsen.

Tehát az állam a gyakorlatban alkalmazza a gazdálkodó szerv vonatkozásában a célhoz kötöttség elvét, sőt a relatív jogképesség kimondásával azt is biztosítani kívánja, hogy a gazdálkodó szervek a gazdálkodásuk folyamán se térjenek el attól a céltől, amit az állam az alapításkor részükre meghatározott.

/Még kell jegyeznünk, hogy az államnak az alapító tevékenysége - főleg a reform után - nem kizárólagos, hiszen maguk a vállalatok is létrehozhatnak társulásokat, közös vállalkozásokat, az azonban vitathatatlan, hogy makroökonomiai feladat annak elsődleges meghatározása, hogy milyen szükségletek kielégítésére, milyen nagyságrendben jöjjenek létre a gazdálkodó szervek. Egyébként is a létrehozott közös vállalatok célja az, hogy az alapítók meghatározott szükségletét elégítsék ki annak érdekében, hogy az alapítók az adott gazdasági-társadalmi szükségletet jobban ki tudják elégíteni./

"Ez a társadalmi-gazdasági szükséglet kell hogy legyen az a tevékenységi kör, amelyben meg van határozva a gazdálkodó szerv gazdasági alapfeladata, amelynek teljesítése a vállalat gazdaságirányítással szembeni alapkötelezettsége." /Sárközy Tamás: Vállalati önállóság, vállalatirányítás, társulások c. könyve 47. old./

Az adott gazdálkodó szerv a szocialista társadalomban tervszerűen köteles végezni a tevékenységét, amely tervszerűségnek része a vállalatok közötti munkamegosztás, így tehát a célhoz kötöttség elve - mivel alkalmazásával biztosíthatjuk azt, hogy a vállalat az alapításkor meghatározott kötelezettségét teljesítse - a tervszerű gazdálkodást is elősegíti.

Természetesen senki sem vitatja a gazdálkodó szervnek - az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésével egyre inkább előtérbe kerülő - azt a jogát, hogy olyan gazdaságilag hasznos tevékenységet is folytathat, amely lehetővé teszi termelési eszközöknek jobb, gazdaságosabb kihasználását.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a gazdálkodó szerv jogosult lenne feladatától merőben más tevékenység folytatására, hiszen ezzel veszélyeztetve van az, hogy nem tudja ellátni azt a feladatot, amire tulajdonképpen létrehozták, továbbá veszélyeztetné ez az igényeknek a tervszerű, jó minőségben való kielégítését.

Eörsi Gyula: "A gazdaságirányítás új rendszerére áttérés jogáról" c. könyvében felveti, hogy a célhoz kötöttség elvének kiknek a relációjában kell érvényesülnie:

1. a jogi személy és az alapító viszonyában, vagy
2. a jogi személy és a szerződő felek viszonyában is.

A kérdés megválaszolásához vizsgálunk kell, hogy a célhoz kötöttség elve a tulajdonos érdekeit, vagy a szerződő partner érdekeit van-e hivatva biztosítani.

A szocialista társadalmi rendszerben a célhoz kötöttség elvének nem csak a jogi személy és az állam, hanem a jogi személy és a szerződő partnerei viszonyában is meg kell nyilvánulnia.

"A forgalomnak ugyanis garanciákra van szüksége arra nézve, hogy a termékek és szolgáltatások szakemberektől erednek." /Eörsi Gyula: A gazdaságirányítás új rendszerére áttérés jogáról c. könyve./

Világhy Miklós kifejti, hogy a gazdaságirányítás új rendszere és az ebből eredő új jogi szemlélet szükségessé teszi azt, hogy ne nyuljunk a "jogi személyekre vonatkozó általános

rendelkezésekhez."

Emellett azonban kijelenti, hogy a relativ jogképeség elvének felülvizsgálata azért mégis szükséges, mert nincs tudomása arról, hogy a bíróság, vagy gazdasági döntőbizottság a "jogi személyek bármely fajtája által létrehozott valamely jogi aktus, különösen szerződés, érvényességét azért tagadta volna meg, mert az adott jogi személy adott esetben "ultra vires" járt el, tehát túllépte jogképességének a társadalmi rendelkezés által meghatározott körét."

Ez a fentiekben kifejtett ok azonban nem a Ptk. 28. §. /2/ bekezdése felülvizsgálásának a szükségességét támasztja alá, hanem azt, hogy fokozottan kell vizsgálni a birói gyakorlatot, mert általános az a tendencia, hogy a bíróságok nem vizsgálják azt, hogy az adott jogi személy túllépte-e a feladata által körülhatárolt tevékenységi körét az adott szerződés megkötésével, vagy sem.

Ezt bizonyítja:

1. Kecskeméti járásbíróság P.VII. 21.002/1969.

számu pere:

ahol sem az elsőfoku, sem a fellebbezés folytán a másodfoku bíróság nem vizsgálta, hogy az alperes termelészövetkezet jogképessége kiterjed-e az alumínium öntvényből készített betűk öntésére és szállítására vonatkozó szerződés megkötésére.

2. Miskolci járásbíróság P. 22.946/1970. számu

pere:

a perben megállapított tényállás szerint az alperes építővállalat magánszemély részére az egyik felvonulási épületében gépkocsi tárolására ellenszolgáltatásért helyét biztosított.

Az építőipari profil ilyen használati tárgy szerződés megkötését nem teszi lehetővé. A vállalat működési körét az ilyen szerződéses kapcsolat folyamatos fenntartása meghaladja.

A bíróság az érvénytelenség tényét mindezek ellenére egyik perben sem állapította meg.

A bíróságnak ez a gyakorlata amellett, hogy nem felel meg

a törvényes rendelkezéseknek a gazdasági életben is jelentős károkat okozhat.

A bírósági kollégiumi véleményekben egyre-másra találkozni lehet olyan indokolással, hogy a bíróság azért nem vizsgálja azt, hogy a jogi személyek "ultra vires" szerződéseket kötöttek-e, mert erre a felek nem hivatkoznak.

Ez az indokolás megalapozatlan és önmagában még nem azt támasztja alá, hogy a Ptk. 28. §-át hatályon kívül kell helyezni, hanem annak a sürgető szükségességét bizonyítja, hogy a bírói gyakorlatot felül kell vizsgálni annak érdekében, hogy a jövőben ilyen jellegű jogalkalmazási hiányosság ne forduljon elő.

A Ptk. 28. §-a /2/ bekezdésében foglalt szabály ugyanis imperatív jellegű jogszabály, amelynek - természeténél fogva - érvényesülnie kell.

Tehát a bíróságok feladata az, hogy - anélkül, hogy a felek hivatkoznak-e a semmisségi ok fennforgására, vagy sem - vizsgálja ezt a körülményt mégpedig az előtt, mielőtt az adott szerződésből eredő tényleges jogvita eldöntéséhez hozzákezdené.

Belátható az, hogy a szerződés érvénytelenségének megállapítása szükségtelenné teszi a felek között felmerült jogvita további vizsgálatát, hiszen az ilyen szerződésből a felekre nézve már csak a jogszabályok által meghatározott körben származhatnak jogok és kötelezettségek, ilyen szempontból tehát mindegy, hogy a felek mit kötöttek ki az adott jogügyletben.

Kétségtelen tény, hogy ez a bíróságok munkáját jelentős mértékben megnehezíti, de a forgalom biztonsága és a gazdasági élet rendjének biztosítása megköveteli e nehézségek ellenére is a fenti körülmények vizsgálatát.

Mindezek ellenére tény az is, hogy az ilyen ügyletek nem túl gyakran és nem nagy számban fordulnak elő, tehát a jogi személyek túlnyomó többsége meg sem kísérli azt, hogy olyan szerződéseket kössön, amely adott esetben "ultra vires" lenne.

Azonban ez sem szolgálhat annak bizonyítására, hogy a relatív jogképesség már túlhaladott. Sőt, a szocialista jogrendszerben olyan jogszabályok meghozatala a cél, amely találkozik a jogszabály címzettjeinek helyeslő véleményével is. Az, hogy nem gyakori a szerződés "ultra vires" jellegéből folyó per éppen azt bizonyíthatja, hogy ez a jogintézmény megfelelően szolgálja

azt a célt, hogy a gazdálkodó szervek társadalmi rendeltetésüknek megfelelően működjenek.

A gazdálkodó szervek oldaláról sem jelentkezik tehát semmilyen káros következmény azért, hogy a jogképességük csak a társadalmi rendeltetésüknek megfelelő körig terjed.

Említést kell tenni arról is, hogy igen gyakran előfordul az, hogy a felek maguk is rájönnek arra, hogy jogszabályba ütköző szerződést kötöttek és a Pp. 137. §. /1/ bekezdés a/ pontja alapján - az ítélet meghozatalát megelőző időpontban - a szünetelésre vonatkozó kölcsönös megegyezésük bejelentésével megakadályozzák a törvénynek megfelelő ítélet meghozatalát.

Pl. a Fővárosi Biróságnál a XVI. P. 21.731/1970; 27.470/1970; 22.773/1971; 24.717/1970 és 25.101/1970. számú perek.

A szerződést kötő felek azonban ilyen esetben sem kerülhetik el a jogszabályellenes szerződés megkötésének jogkövetkezményeit, hiszen a Pp. 2/A §. /1/ bekezdése kimondja, hogy "az ügyész..... a per bármely szakaszában felléphet a törvényesség érdekében."

Ezzel összefüggésben a Pp. 3. §. /4/ bekezdése lehetőséget biztosít a bíróságnak arra, hogy értesitse az ügyészt a fellépés szükségességéről, ugyanis az idézett törvényhely kimondja, hogy "a bíróság értesíti az ügyészt a fellépés szükségességéről, ha ennek a 2/A §-ban megjelölt feltételei a per adatai szerint fennállanak."

Világhy Miklós másik érve a relatív jogképesség ellen az, hogy szükségtelen a relatív jogképesség elvének a Ptk-ban való szabályozása, mert elégséges, ha a gazdálkodó szervek alapító okiratában, működési szabályzatában és az állami bejegyzés körében ennek a szempontnak a mérlegelésével, egyes tevékenységi fajták engedélyhez kötésével, vagy megtiltásával biztosítják azt, hogy az adott szervezetek a szocialista társadalmi rend mindenkori helyzete által meghatározott rendeltetésük keretei között tevékenykedjenek.

Ez az álláspont sem bizonyítja a Ptk. 28. §. /2/ bekezdésének túlhaladottságát, hatályon kívül helyezésének szükségességét.

A fenti érv tulajdonképpen azt mondja, hogy anélkül, hogy

a célhoz kötöttségi konstrukción valamit is változtatnánk egyszerűen emeljük ki a Ptk-ból.

Ez két szempontból sem helyeselhető:

1. Ellentétben állna ez a megoldás az új gazdaságirányítási rendszer szellemével azért, mivel itt a cél az, hogy a jogi szabályozás ne a részletekbe menően történjék meg, hanem alakítsunk ki egy megfelelő keretszabályt, amelyet magasabb szintű jogszabályba foglalunk, és ennek keretei között biztosítjuk az önállóságot a vállalatoknak.

A megoldás eddig is az volt, hogy a jogképesség általános kereteit a Ptk. 28. §. /2/ bekezdése határozta meg, ezt a keretszabályt pedig tartalommal az egyes jogszabályok, illetve alapító okiratok, stb. töltötték meg, a keretszabály azonban mintegy végső garanciát kellett - és kell továbbra is - hogy jelentsen arra, hogy a gazdálkodó szervek megmaradnak társadalmi rendeltetésük körében.

2. A garanciák említésével viszont már eljutottunk egy másik okhoz is, ami miatt nem helyeselhető a Világhy Miklós által képviselt álláspont.

Ez pedig az "ultra vires" szerződések szankciója.

Erről az oldalról megközelítve a kérdést, ha csak az alapító okiratban, illetve működési szabályzatban határozzák is meg a jogi személy tevékenységi körét és ezt az adott jogi személy áthágja - tehát "ultra vires" szerződést köt - az ügynek a bíróság elé kerülésekor a bíróság az ilyen módon eljáró szervezettel szemben mindenképp az érvénytelenség szankcióját fogja alkalmazni.

Ebből következően tehát, mivel az érvénytelenség tipikusan polgári jogi szankció, a szerződést kötő felekkel szemben nem célszerű más jogágba tartozó szabályokat alkalmazni, mivel ez feleslegesen megbontaná az egységes szabályozást.

Már a fentiekből is kitűnik, hogy mind a relatív jogképess-

ség, mind az ehhez fűződő szankció érvényesülését semmi sem gátolja, így tehát a Ptk-ból való kihagyása nem indokolt.

Bizonyos fokig Világhy Miklós véleményével egyezik meg a Szegedi Megyei Biróság Polgári Kollégiumának kisebbségi véleménye is, azonban az indokolásuk lényegesen eltérő.

Eszerint azért szükséges a relativ jogképeség elvét hatályon kívül helyezni, mert az új gazdasági mechanizmus bevezetésével előtérbe kerül a forgalom biztonságának érdeke, ezt pedig nagymértékben akadályozza a jogképeség korlátozására vonatkozó szabály, mivel fennáll minden szerződés megkötése esetén a szerződés érvénytelenségének a veszélye.
Ez az indokolás több szempontból sem helyes.

Nem helyes egyrészt azért, mivel a forgalom biztonsága éppen azt követeli meg, hogy a partner - akivel a szerződést megkötötték - mindezekelőtt jogosult, másrészt pedig képes legyen a szerződés teljesítésére.

A forgalomban résztvevő éppen azért köt szerződéseket, hogy ennek alapján bizonyos szükségletei kielégítést nyerjenek. Az sem közömbös számára, hogy ezeket a szükségleteket milyen színvonalon tudják kielégíteni.

A jogképeség korlátozása viszont annak a lehetőségét teremti meg, hogy egy adott gazdálkodó szerv a meghatározott keretek között olyan színvonalra fejlessze fel a tevékenységét, amellyel képes a szerződő partnereinek a szükségleteit nagy volumenben, magas színvonalon kielégíteni. Helytelen ez a nézet másrészt azért is, mivel a relativ jogképeség kiiktatása a népgazdaság egésze szempontjából is jelentős veszélyek forrása lehet.

A népgazdaság számára ugyanis egy bizonyos határon túl káros lehet az, ha nagy volumenben állítanak elő rossz, vagy ingadozó minőségű termékeket. Ennek a lehetősége azért is fennáll, mivel a piacon mutatkozó nagy kereslet kielégítésére - a nagyobb nyereség elérése érdekében -

olyan vállalatok is vállalkoznak, amelyeknek egészen más a rendeltetésük.

Ez azzal jár, hogy:

1. Azok a vállalatok, amelyek az adott szükséglet kielégítésére hivatottak, felhalmoznak az igények kielégítésére bizonyos mennyiségű terméket, de ezt megteszik azok a vállalatok is, amelyeknek bár a rendeltetésük más, de a konjunkturális lehetőségeket ki akarják használni.
2. Ha a vállalatoknak megengedjük, hogy "ad hoc" elvállaljanak mindenféle munkát, megteremtjük a lehetőségét annak, hogy lemondjanak olyan szerződések, amelyeknek teljesítése feladatuk lenne ugyan, de kevésbé nyereséges, mint a tevékenységi körükön kívül eső vállalkozás.

Véleményem szerint ez sokkal inkább káros a szerződést megkötni kívánó partnerre nézve éppen úgy, mint az egész szerződési rendszer vonatkozásában.

3. Az sem igaz, hogy minden szerződés megkötése esetén fennáll az érvénytelenség veszélye, mert ez még csak szóba sem jöhet ott, ahol a gazdálkodó szervek olyan gazdasági-társadalmi szükséglet kielégítése érdekében kötnek szerződést, amelyre nézve létrehozták őket.

Másik ellenérve a Polgári Kollégiumnak az, hogy a szankcióként alkalmazott érvénytelenség a jóhiszemű partnert sújtja.

Ezzel az érveléssel sem tudunk egyetérteni, mivel az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése nem csak azt vonja maga után, hogy a vállalatoknak a gazdálkodás területén kiszélesül az önállóságuk, hanem megköveteli a vállalatoktól azt is, hogy jogügyleteik megkötésekor fokozottabb figyelemmel járjanak el.

Igy tehát alapvető követelmény az, hogy a vállalat a szerződés megkötése előtt vizsgálja meg azt, hogy partnerének a szerződés megkötése, illetve az abból fakadó követelés kielégítése nem haladja-e meg jogképességét, tehát a partner potenciálisan alanya lehet-e a szerződésből fakadó jogoknak és kötelezettségeknek.

Azt természetesen az adott gazdálkodó szervezet tudja a legjobban, hogy a szerződés megkötése beletartozik-e a tevékenységi körébe. Így, ha olyan szerződést köt, amely kívül esik a számára kötelezően meghatározott feladatán, azt ennek tudatában teszi.

Nem lehet ezt viszont elmondani a másik félről, mivel előfordulhat, hogy az adott gazdálkodó szervvel szerződést kötő fél a legnagyobb körültekintéssel sem állapíthatja meg, hogy az adott gazdálkodó szervezet jogképessége kiterjed-e még egy bizonyos jogügylet megkötésére.

Ennek a problémának a megoldására két javaslatom van:

1. A szerződő partner érdekében annak a vélelmezése, hogy az adott vállalat a szerződés megkötésével nem lépte túl a részére kötelezően megállapított feladat által körülhatárolt tevékenységi kört.

Ilyen jellegű megoldással több esetben is találkozhatunk.

Pl: a mezőgazdasági termelőszövetkezetek bizonyos jogügyleteket csak a közgyűlés jóváhagyásával köthetnek. A közgyűlés jóváhagyását viszont vélelmezzük mindaddig, míg az ellenbizonyítást nem nyer.

A költségvetési szerv csak olyan szerződést köthet, amellyel a részére biztosított költségvetési keretet nem lépi túl. A partner jóhiszeműségét ellenbizonyításig, kerettullépés esetén is vélelmezzük.

A Csjt. is tartalmaz hasonló vélelmet a házastársak olyan ügyleteivel kapcsolatban, amelyeknek a finanszírozása a közös vagyon terhére történik.

2. Annak érdekében, hogy a szerződő partner könnyebben meg tudja állapítani az adott gazdálkodó szervezet jogképességének terjedelmét, célszerűnek látszik egy - a cégjegyzékhez hasonló - nyilvántartás bevezetése.

Ezzel kapcsolatban Prugberger Tamás a "Polgári Törvénykönyvünk árugazdálkodást érintő szabályainak kérdéseiről" a Jogtudományi Közlöny 1972. évfolyam 1-2 számában megjelent cikkében a következőket javasolja:

"Egységes nyilvántartást kellene vezetni a megyei tanács igazgatási osztályánál valamennyi jogi személyről."

Ebben a nyilvántartásban csak a gazdálkodó jogi személyek lennének feltüntetve, feladatuk pontos meghatározásával. A tanácsival pontosan megegyező nyilvántartás lenne a megyei bíróságokon is, amely mindenki számára hozzáférhető és megtekinthető kellene hogy legyen.

Ha tehát ez a jegyzék nyilvános, úgy a telekkönyvi nyilvántartáshoz hasonló elvek szerint lehetne az elvárható gondos körültekintés elvégzésének, vagy el nem végzésének szabályai szerint a forgalom biztonságának sérelme nélkül a tevékenységi kör tullépésével kötött szerződéshez fűződő jogkövetkezményeket is levonni.

Ennek a jelentősége igen nagy, mivel ha a szerződést kötő fél abba a körbe tartozó szerződést kötött, ami a nyilvántartásban nem szerepel, úgy a bizonyítási teher megfordul és az ellenérdekű félnek, vagy az ügyésznek kell bizonyítani azt, hogy a rosszhiszeműség ennek ellenére fennáll.

A két javaslatban említett megoldások nem zárják ki egymást. Együttes megvalósításuk még az 1. pontban foglalt javaslat alapján fennálló visszaélési veszélyhelyzetet is minimálisan csökkentené, mivel a jóhiszeműség vélelmezése csak a 2. pontban foglaltaknak a partner részéről történő végrehajtása után történne.

A nyilvántartás bevezetése ellen szólva az a kétségtelenül igen gyakorlati érv, hogy ennek összeállítása, illetve folyamatos vezetése nagy anyagi ráfordítással járna.

Ha viszont meggondoljuk azt, hogy a javasolt nyilvántar-

tási rendszer bevezetésével számos - összmenyiségében milliókra rugó - "ultra vires" - szerződés megkötését akadályoznánk meg, amivel a népgazdaságot szintén milliós nagyságrendű kártól óvnánk meg, - nem beszélve most a bírósági és a végrehajtási eljárással kapcsolatos költségekről - mindenképpen meg kell állapítanunk, hogy a nyilvántartással kapcsolatos kiadások eltörpülnek a fentiekben említett kárveszély nagysága mellett.

A gyakorlatban egyre gyakrabban fordul elő az az eset, hogy a szerződő partnerek tisztában vannak egymás működési területével és ha mégis olyan szerződést kötnek, amelyben valamelyik fél tullepi a működési körét, ezt azzal a céllal teszi, hogy így meg nem engedett módon tegyen szert meghatározott nyereségre.

Ebben az esetben viszont már nem lehet a szerződő partner jóhiszemőségét még vélelmezni sem, éppen ezért a legadikálisabb eszközökkel fel kell lépni az ilyen szerződések ellen.

Erre példa a Kecskeméti Járásbíróság P. 22.833/1970. számú pere:

Az itt megállapított tényállás szerint az alperes Vizgépészeti Vállalat vállalkozási szerződésben a beruházó részére Székesfehérváron emulziobontó berendezés tartályainak gyártását és kivitelezését vállalta.

A kivitelező a tartályok bélelését a felperes termelőszövetkezetnél rendelte meg, amit a felperes el is végzett. Alperes azonban az általa elismert 169.942.- Ft vállalkozási díjból 34.000.- Ft-ot a felperes részére nem fizetett ki, többek között arra való hivatkozással, hogy a felperes a munka elvállalására nem volt jogosult. /Ezt egyébként utólag az illetékes tanács vb. mezőgazdasági osztálya is megállapította./

Mind az elsőfoku, mind a fellebbezés folytán - a Pf. III. 20.437/1971/15. szám alatti határozatában - a másodfoku bíróság az alperesnek a jogképesség hiányára alapuló fellebbezését elvetette, és a felperes javára megítélték a

követelést anélkül, hogy a jogképesség hiányát megállapították volna és ennek a jogkövetkezményeit levonták volna.

A járásbiróság az ítéletét azzal indokolta, hogy a Ptk. 200. §. /2/ bekezdésének az alkalmazása ilyen esetekben a forgalom biztonságát veszélyezteti és alkalmazása egyébként is méltánytalan lenne arra figyelemmel, hogy az alperes is rosszhiszemű volt akkor, amikor a szerződést megkötötte.

A járásbiróság ítéletét helybenhagyó másodfokú ítélet is arra utal, hogy a felperes a jogszabályellenesen vállalt munka ellenére is megilleti az alperes részére végzett és a műszaki ellenőr által jóváhagyott munka ellenértéke.

Ebben az ügyben a bíróság akkor járt volna el helyesen, ha a jogképesség hiányát megállapítja és a szerződést, mint a Ptk. 200. §. /2/ bekezdése szerint jogszabályba ütközött semmisnek nyilvánítja, és az érvénytelen szerződést, valamint annak jogkövetkezményeit a Ptk. 237. §-a alkalmazásával - az állam javára való megítéléssel - bírálja el.

E kérdés kapcsán szükségképpen rá kell mutatnunk arra, hogy sok esetben előfordul, hogy ha a bíróságok meg is állapítják az "ultra vires" szerződések semmisségét, akkor sem alkalmazzák az ehhez kapcsolódó jogkövetkezményeket.

Erre példa a Mezőcsáti Járásbíróság P. 20.254/1971. számú pere:

A per felperese az Emódi Mg. Tsz. és az alperes a Geleji Mg. Tsz. 1967. októberében társult a felperesi termelőszövetkezet kezelésében lévő kavicsbánya művelésére.

Mivel a felperesi termelőszövetkezet nem rendelkezett munkaerővel a bányászati tevékenység ellátására, a szerződésben úgy egyeztek meg, hogy az alperesi termelőszövetkezet végzi a ki-termelést, szállítást és értékesítést és köbméterenként 12 Ft-ot fizet a felperesi termelőszövetkezetnek.

A két termelőszövetkezet közül csak az emődi rendelkezett bányászati jogosultsággal, míg a bányászati tevékenységet ténylegesen végző gejeji termelőszövetkezetnek nem volt engedélye a bányászati tevékenység folytatására.

A per megindulása a haszon elszámolásán túl arra is visszavezethető volt, hogy a bányászati jogosultsággal nem rendelkező és a kitermelést szakszerűtlenül végző gejeji termelőszövetkezet egyik tagja a bányászati tevékenységgel okozati összefüggésben halálos kimenetelű üzemi balesetet szenvedett.

Ebben a perben a járásbiróság helyesen állapította meg, hogy a szerződés érvénytelen, azonban elmulasztotta alkalmazni az érvénytelenség jogkövetkezményeit.

Világhy Miklóshoz hasonlóan, azonban más szempontok alapján Törő Károly "Polgári jogunk szabályozási rendszerének néhány elméleti és gyakorlati kérdése" /Jogtudományi Közlöny 11. szám 345-359. old./ c. munkájában elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt kifogásolja azt, hogy a Ptk. jogszabályi erőre emelte a célhoz kötöttség elvét.

Elméletileg szerinte helytelen az ember, az állam és a jogi személy jogképessége között különbséget tenni, mivel "egyiknek a jogképessége nem jelent korlátlan cselekvési képességet." Nyilvánvaló, hogy "egyik sem gyakorolhat olyan jogokat, amelyek kívül esnek működési lehetőségükön."

A szerző álláspontja félreérthető, mivel a "cselekvési képesség" kifejezést cselekvőképességnek is lehet értelmezni, ebben az esetben viszont már a jogképesség és a cselekvőképesség fogalmi összekeveredéséről van szó.

Az az érv pedig, hogy egyik sem gyakorolhat olyan jogokat, amelyek kívül esnek "működési lehetőségükön" szintén nem fogadható el cáfolatként, mivel a "lehetőség" fogalma lényegesen tágabb, mint a jogi személyekkel szembeni elvárás köre.

Azt - gondolom - senki sem vitathatja, hogy pl. a Szegedi Konzervgyárnak elvileg lehetősége volna arra, hogy megfelelő gépsor vásárlásával tranzisztort gyártó üzemet hozzon létre.

Visszont az sem képezheti vita tárgyát, hogy a társadalom elvárása a konzervatívárákkal szemben nem az, hogy adott esetben transzisztorit gyártásnak - függetlenül esetleg attól is, hogy pl. a piacon hiány mutatkozik ebből a termékéből - hanem az, hogy a tevékenységet körükbe tartozó szűkségleteket elegendéséig ki, mégpedig lehetőleg jó minőségben és a lehető legnagyobb oltsón.

A relatív jogképeség fenntartásával tehát éppen a lehetőséget akarjuk kiküszöbölni az ilyen káros jelenségeknek. Törő karolyinak a relatív jogképeség hatályaon kívül helyezésének szűkségességét bizonyító gyakorlati érve lenyegében az, hogy nem szűkséges a Ptk. §. 28. §. 2/ bekezdésének a további hatályban tartása, elégségesnek látszik a cél elérése érdekében, hogy ha a jogi személyt közhatalmi aktusokkal érintjük bizonyos tevékenységek gyakorlatásából.

Énnek az érvek az elemzése már a dolgotozatom másik vizsgáldódsai körébe tartozik, nevezetesen abba, hogy milyen jogkörbe tartozó jogszabályok tartalmazzzák a relatív jogképeségre vonatkozó szabályokat.

Több szerzőnek, így pl. Börsi Gyulának, Sárközy Tamásnak az a véleménye, hogy azt mindenképpen biztosítani kell, hogy a jogi személyek megmaradjanak társadalmi rendeltetésük körében, de ez ne a Ptk-ban szabályozott relatív jogképeségre elvével, hanem államigazgatási ágazati jogszabályokkal történjen.

Karolyk kívül egyébként több megyei bíróság polgári kollégiuma is hasonlóan vélekedik.

Nézetem szerint az ismertetett véleményeket éppen azokkal az-érvekkel lehet megcáfolni, amiket az említett szerzők a relatív jogképeség hatályaon kívül helyezésének bizonyítására hoztak fel.

A szerzők azzal érveltek, hogy azért szűkséges a relatív jogképeség hatályaon kívül helyezésé, mivel így nehé a tevékenységet körük részletes felsorolása és a gyakorlatban ebből sok probléma adódik.

Nézük meg, hogy mi lenne a helyzet, ha kikiktatnánk a Ptk-ból a 28. §. 2/ bekezdését.

Ezzel tulajdonképpen azt értenék el, hogy a jogi személy-

nek minden tevékenység folytatását megengednénk. Ebből következően államigazgatási jogszabályok sokaságát kellene megalkotnunk, amelyben taxative meg kellene határoznunk azokat a területeket, amelyekben belül az adott jogi személy nem ténykedhet.

Ez még csak a dolog egyik oldala. A másik az, hogy gyakorlatilag szinte minden gazdálkodó szervre külön-külön meg kellene ezt tennünk - vagy ha valamilyen szempontból csoportosítanánk őket, úgy ezek csoportjaira - mivel a társadalmi rendeltetésre - mint a Ptk-ban szabályozott és egy bizonyos kört körülhatároló generális szabályra - már nem tekinthetünk.

Azt hiszem, a tilalmak ilyen jellegű részletes felsorolása sokkal inkább bonyolítaná a helyzetet. Nem is beszélve arról, hogy az államigazgatási jogszabályokkal történő tilalmi listák felállítása magával az új gazdaságirányítási rendszer szellemével is ellentétben állna, mivel ezzel ismét tulsúlyba jutnának a gazdálkodásban a hatósági elemek.

Az új gazdaságirányítási rendszernek az a célja, hogy ne hatósági szabályozással - tehát alá-fölé rendeltségi viszony keretei között - irányítsuk a gazdálkodó szerveket, hanem az egyenjogúság és mellérendeltség pozíciójában hagyjuk meg őket.

Ennek a feladatnak az ellátására viszont csak a polgári jog képes. Így nem hogy háttérbe lehetne szorítani a polgári jogi szabályozást, hanem ellenkezőleg éppen azt kell előtérbe helyezni.

Vizsgáljuk meg, hogy mi lenne a helyzet akkor, ha a szerződő felek - államigazgatási szabályozás esetén - a tilalmi listák ellenére mégis kötnének olyan szerződéseket, amelyek "ultra vires" szerződéseknek minősülnek, tehát vizsgáljuk meg a kérdést a szankció oldaláról.

Az ezzel kapcsolatos véleményét Eörsi Gyula a "Gazdaságirányítás új rendszerére áttérés jogáról" c. könyvében a következőkben summázza:

Az ilyen visszaélések ellen a hatósági ut nyújthat védelmet. /Hogy ennek a konkrét megoldását hogyan képzelem, arról nem nyilatkozik./

Annál inkább megadja viszont a "megoldást" Sárközy Tamás a "Vállalati önállóság, vállalatirányítás, társulások" c. könyvében, amikor kifejti, hogy véleménye szerint is a hatósági vé-

delem a célravezető, sőt kijelenti, hogy "a tevékenységi kör jogellenes tullépése a népgazdasági érdeket sértő vállalati haszonszerzésre vonatkozó általános szabály szerint kiváltja a vállalat gazdasági felelősséget, de ez nem érintheti a vállalati szerződések érvényességét a piaci partnerek irányában."

A szerző igen plasztikusan fejezi ki tehát azt, hogy mit kell tenni a szerződésekkel a "hatósági utra való áttérés" esetén.

A megoldás az, hogy vonjuk felelősségre a vállalatokat gazdasági uton - pl. bírság alkalmazásával - de hagyjuk érvényben az "ultra vires" szerződéseket.

Ez a megoldás több szempontból helytelen.

Helytelen egyrészt azért, mert a népgazdaság érdeksérelem - amely már megvalósul az ilyen jellegű szerződések megkötésekor - ténylegesen akkor következik be, amikor az adott szerződést teljesítik, amikor az teljesedésbe megy.

Az érdeksérelem kiküszöbölésére alkalmazott szankcióknak ugyanis nem a büntetés - prevenció - a célja, hanem az, hogy igyekezzünk helyrehozni - reparálni - azt az érdeket, amely sérelmet szenvedett.

Az "ultra vires" szerződés megkötésével tulajdonképpen két szinten következik be érdeksérelem, amelyet reparálni kell:

1. Népgazdasági szinten.
2. A szerződést megkötő fél viszonylatában.
 - ad.1. A népgazdasági érdeksérelem reparációja nem következik be azzal, hogy a gazdasági bírság kiszabásával bizonyos összeget elvonunk a vállalatoktól, ha a szerződést érvényben hagyjuk.
 - ad 2. A szerződést megkötő fél esetében nem reparáltuk az esetleges érdeksérelmet a gazdasági bírsággal, mivel továbbra is fenntartottuk a jogviszonyt a felek között.

Nézetem szerint a két szinten történő reparáció között ott is különbség van, hogy míg népgazdasági szinten az érdeksérelmet feltétlenül reparálnunk kell, addig a szerződést megkötő fél viszonyában ennek a reparációnak nem kell szükségképpen bekövetkeznie.

Mivel azonban a népgazdasági érdeksérelmet csak a szerződés érvénytelenítésével tudjuk reparálni, nem látszik hát in-

dokoltnak a 28. §. /2/ bekezdésének a Ptk.-ból való kiiktatása.

Mind ezek mellett figyelembe kell még venni a gazdasági bírság ilyen esetekre történő alkalmazhatóságának vizsgálataánál azt is, hogy a gazdasági bírság alkalmazására a jogalkotói elképzelés szerint csak akkor kerülhet sor, ha egy olyan tevékenységsorozatot fejt ki a gazdálkodó szerv, amely a népgazdaságra káros.

Belátható tehát, hogy nem helyes, ha egy népgazdasági szempontból káros szerződés megkötése és teljesítése után még arra várunk, hogy a vállalat kössön legalább még egy-két hasonló szerződést, hogy ezután majd a gazdasági bírságot alkalmazni tudjuk.

Az természetesen helyes törekvés, hogy a vállalatokat vissza kell tartani az ilyen jellegű ügyletek megkötésétől, de a jelenlegi polgári jogi szabályozás erre is lehetőséget biztosít.

A Ptk. 200. §. /2/ bekezdése a bíróságok számára is kötelező erővel előírja, hogy "Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet a jogszabály megkerülésével kötöttek.... semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a dolgozó nép érdekeibe, vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütközik."

Ennek a törvényhelynek az alkalmazásával lehetőség nyílik az érdeksérelmek reparálására, tehát az általános és a speciális reparációra egyaránt.

A Ptk. 237. §. /1/ bekezdése a reparáción felül biztosítja a prevenció lehetőségét is, amikor kimondja, hogy "a bíróság.... az ügyész indítványára az állam javára ítélteti meg az olyan szolgáltatást, amely a tiltott, a dolgozó nép érdekeibe, vagy a szocialista együttélés követelményeibe ütköző szerződést kötő, a megtévesztő,..... továbbá az egyébként csalárd módon eljáró félnek járna vissza."

Másrészt már említettük, hogy amennyiben a vitás ügylet a bíróság elé kerül, a bíróságnak szükségképpen alkalmaznia kell a Ptk. 200. §-át. /Függetlenül attól, hogy a felek a szerződés megkötésével milyen jogágba tartozó jogszabályt sértettek meg./

Nem vezethetjük be a Sárközy Tamás által előadott javas-

latot azért sem, mivel ezzel át kellene alakítanunk a Ptk-nak a jogszabályba ütköző, illetve a jogszabály megkerülésével kötött szerződésekkel kapcsolatosan már jól bevált szabályozását.

Ebből következően tehát, mivel mindenképpen alkalmaznunk kell az érvénytelenség szankcióját az "ultra vires" szerződésekre, nem látom értelmét továbbra sem annak, hogy a jelenlegi szabályozás konstrukcióján változtassunk.

A Miskolci Megyei Bíróság Polgári Kollégiumának kisebbségi véleménye alapvetően helyesli a Ptk. 28. §. /2/ bekezdésének további fenntartását, azonban azt javasolja, hogy hagyjuk ki belőle a szocialista együttműködésre való utalást, mivel "az állami, társadalmi, gazdasági szervezetek belső természetéből és szerepéből következik, hogy egymással együttműködni kötelesek, ezért ennek külön kimondása felesleges."

Az idézett véleménnyel egyetértek. Valóban szükségtelennek látszik, hogy külön utaljunk a szocialista együttműködés elvére a Ptk. 28. §. /2/ bekezdésében, hiszen ez nem más, mint a polgári jog egyik alapelvének az említett szabályba való foglalása.

Kétségtelenül követelmény az, hogy az alapelvek az egyes szabályokban is kifejezésre jussanak, azonban ezt az alapelvet már a Ptk. 4. §. /2/ bekezdése is normatív erővel ruházta fel amikor leszögezte, hogy:

"A polgári jogi viszonyokban kölcsönösen együttműködve és a szocialista együttélés követelményei szerint kell eljárni."

Emellett még az egyes nevesített szerződésekben is külön szabályozva van az együttműködési kötelezettség.

Pl. a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés esetén ennek a célnak az érdekében van jogszabályba foglalva a tájékoztatási kötelezettség.

Feleslegessé teszi az említett fordulatnak a további fenntartását a Ptk. 28. §. /2/ bekezdésében a "betöltött rendeltetés által meghatározott kör" és a szocialista együttműködés között fennálló konjunktivitás is.

Ugyanis amennyiben az adott jogi személy nem a Magyar Népköztársaságban betöltött rendeltetése szerint jár el, úgy már alkalmazható a Ptk. 28. §. /2/ bekezdéséhez fűződő érvény-

telenségi szankció, tehát felesleges vizsgálni, hogy az együttműködési kötelezettséget megsértette-e az adott jogi személy, vagy sem.

Véleményem szerint a helyes megoldás a következő:

1. A Ptk. 28. §. /2/ bekezdését a következő szövegezéssel hagyjuk hatályban:

"A jogi személy a Magyar Népköztársaságban betöltött rendeltetése által meghatározott körben jogképes."

2. Az, hogy a jogi személynek mi a társadalmi rendeltetése az alapító okiratban, működési szabályzatban nyerjen meghatározást. Követelmény legyen az alapító okiratok, működési szabályzatok megszövegezésénél az, hogy az adott jogi személy társadalmi rendeltetését egyértelműen és világosan határozzák meg.

A bírói gyakorlatot egységessé kell tenni abban a tekintetben, hogy a vitás esetekben vizsgálják azt, hogy a szerződés megkötésével a felek nem lépték-e túl a társadalmi rendeltetésüket.

A Legfőbb Ügyész fokozottan ellenőrizze azt, hogy az ügyészek megteszik-e az indítványukat az állam javára marasztalásra minden olyan esetben, amikor ezt a Ptk. 237. §-a lehetővé teszi. Vezessenek a megyei tanácsok igazgatási osztályán és a megyei bíróságokon egy mindenki részéről megtekinthető nyilvántartást, amelyben pontosan meg van határozva a gazdálkodó jogi személyek feladata, így az érdekeltek könnyen meggyőződhetnek - még a szerződés megkötése előtt - arról, hogy jogosult-e a szerződő partnerük a szerződés megkötésére.

Irodalomjegyzék

- Eörsi Gyula: A gazdaságirányítás új rendszerére áttérés jogáról. /Bp. 1968./
- Sárközy Tamás: Vállalati önállóság, vállalatirányítás, társulások. /Bp. 1972./
- Dr. Simalcsik Miklós - Dr. Soós László: A vállalati és szövetkezeti gazdálkodás új szabályai /Bp. 1969./
- Dr. Ficzer Lajos: Az állami vállalat a gazdaságirányítás új rendszerében /Bp. 1970./
- Törő Károly: Polgári jogunk szabályozási rendszerének néhány elméleti és gyakorlati kérdése. /Jogtudományi Közlöny 1971. évf. 11.sz./
- Dr. Wilcsek Jenő: Vállalati tervezés a gazdaságirányítás új rendszerében /Bp. 1967./
- Bokor János: A vállalatok nyereségérdekeltsége, a vállalati alapok /Bp. 1969./
- Dr. Fűrész István - Dr. Katócs Albert: A termékforgalmazás új rendje. /Bp. 1967./
- Dr. Kovács Géza: Gazdaságpolitikai célok és a mechanizmus /Bp. 1968./